

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК

Розглянуто основні особливості використання системного підходу та логіко-гносеологічного аналізу для визначення фінансового обліку. Доведена відповідність останнього основним ознакам, які притаманні системі. Обґрунтовано можливість дослідження системи фінансового обліку як соціально-економічної цільової системи.

Ключові слова: система, системний підхід, дефініція, фінансовий облік.

У сучасних умовах розвитку та реформування обліку в Україні та наближення його до міжнародних стандартів набуває актуальності питання чіткого визначення та виділення фінансового обліку як складової облікової системи України. Це пов'язано із тим, що згідно з міжнародними та національними стандартами у системі обліку підприємств розрізняють фінансовий та управлінський облік, але ані у МСБО, ані у П(С)БО визначення фінансового обліку не наведено. У вітчизняному законодавстві окреслено поняття бухгалтерський облік та внутрішньогосподарський облік [1], тобто фінансовий облік повністю отожднюється з бухгалтерським.

Слід зазначити, що особливості формування системи обліку у вітчизняній практиці досліджуються з початку реформ 90-х років минулого століття. Питання його методології розвивалися В. В. Бабічем, Ф. Ф. Бутинцем, В. В. Гливленко, Л. М. Кіндрацькою, М. М. Коцупатрим, М. В. Кужельним, А. М. Кузьмінським, В. С. Ленем, В. Г. Лінником, М. С. Палюхом, М. С. Пушкарем, С. В. Саговою, О. П. Скирпан, П. Я. Хомином, М. Г. Чумаченком та ін.

Наголосимо, що стосовно питання відокремлення фінансового обліку більшість вітчизняних авторів [2, с. 3; 3, с. 13; 4, с. 15 – 16; 5, с. 22] дотримуються точки зору, яка в основному збігається із законодавством, тобто фінансовий облік не є окремою системою із самостійним процесом документування та реєстрації та отожднюється з бухгалтерським обліком. Слід також звернути увагу на те, що більшість наявних визначень фінансового обліку наведені у вітчизняній літературі у роботах навчально-методичного характеру.

Результати досліджуваної проблеми знайшли своє відображення в наукових працях зарубіжних фахівців: Л. А. Зимакової, В. В. Ковальова, В. Ф. Палія, П. Я. Папковської, Я. В. Соколова, В. І. Стражева, а також Велша Глена А., Галлан Ребекки, Ларсона Керміта Д., Райт Шарлотти Дж., Уайлда Джона Дж., Чедвика А., Чаппети Барбари, Шорта Деніела Г. та ін.

Закордонні вчені [6, с. 5; 7, с. 26] доводять, що основна особливість фінансового обліку – це обслуговування інтересів зовнішніх користувачів, однак не надається змістовна характеристика фінансового обліку. У [9, с. 12-14] зазначається, що фінансовий облік є підсумковими рахунками та

звітами, кінцевим продуктом якого є звітність, а вихідними даними – бухгалтерські документи. Деякі науковці [9, с. 20] визначають лише поняття обліку взагалі та зауважують, що облік – це інформаційна система управління, яка постійно пристосовується до зростаючих потреб суспільства.

Загалом слід зазначити, що питання визначення фінансового обліку як наукової дефініції в науковій літературі практично не розглядаються. Але ж наукова рефлексія потребує визначення та обґрунтування понять та термінів задля окреслення предметної галузі дослідження та знаходження способів та методів вирішення наукової проблеми.

Метою нашої статі є обґрунтування можливості виділення фінансового обліку як системи для застосування в понятійному апараті економічної науки.

Для цього необхідно вирішити наступні завдання:

- вказати суттєві ознаки поняття фінансовий облік, необхідні та достатні для відокремлення його від інших понять, близьких за сутністю;
- вказати місце фінансового обліку в понятійному апараті економіки (родо-видову структуру поняття), тобто подати його у вигляді тотожності означеного поняття та дефініції, яка вказуватиме ознаки виділення поняття «фінансовий облік» із множини інших понять, які становлять у сукупності більш загальне поняття;
- проаналізувати вимоги щодо формування визначень понять у логіко-гносеологічному аналізі [10, с. 118-135] та обґрунтувати використання системного підходу до визначення поняття фінансовий облік.

Для формування визначення фінансового обліку як наукової дефініції шляхом виділення його з більш загального поняття за суттєвими ознаками необхідно насамперед обґрунтувати більш загальну наукову категорію, до якої належить, зокрема, поняття «фінансовий облік». Останньою можуть бути поняття «процес» або «система».

Що стосується визначення дефініції «фінансовий облік» як процесу, то слід зазначити, що під процесом у широкому сенсі розуміється деяка послідовність взаємопов'язаних дій (робіт, операцій), метою якої є перетворення «входів» процесу в його «виходи» для досягнення певного результату, як правило –

створення певної продукції або надання певної послуги для користувача.

З цього визначення цілком логічно випливає, що процес є складовою системи, тобто він здійснюється всередині системи, яка отримує вхідні ресурси, переробляє їх за допомогою визначених процесів та видає кінцевий результат. Зокрема, в системі фінансового обліку здійснюються облікові процеси, які в якості вхідної інформації отримують результати документування фактів господарської діяльності, а в якості результатів надають користувачам фінансову звітність.

Таким чином, процес – це складова частина системи, і розгляд фінансового обліку як процесу, тобто тільки як послідовності дій, не дозволяє дослідити організаційні аспекти цієї системи, зокрема, організаційну структуру та особливості праці робітників облікового апарату. Розгляд фінансового обліку як системи вимагає перевірки його відповідності властивостям, притаманним системі. Ці властивості, узагальнені згідно з [11, с. 28 – 43; 12 с. 32 – 44; 13, с. 29 – 38], поділяються на три групи, які пов'язані, відповідно, із цілями та функціями, зі структурою, з ресурсами та особливостями взаємодії із середовищем.

До першої групи відносяться такі властивості системи як синергічність, емерджентність (неадитивність), цілеспрямованість та альтернативність шляхів функціонування та розвитку.

Синергічність системи виявляється у тому, що максимальний ефект діяльності системи досягається тільки у випадку максимальної ефективності спільного функціонування її елементів для досягнення загальної цілі. Для фінансового обліку це властиве, оскільки якісне складання фінансової звітності можливе тільки за умови максимально якісного обліку різних видів активів, капіталу, зобов'язань, доходів та витрат.

Емерджентність або неадитивність означає, що системі загалом притаманні властивості, які не властиві окремим елементам системи; є принципова неможливість зведення якостей системи до суми якостей компонентів, що її складають. Слід зазначити, що фінансова звітність, яка є результатом діяльності системи фінансового обліку, не є простою сумою документів, що узагальнюють інформацію про різні елементи системи, тобто фінансовому обліку властива емерджентність.

У системі мають бути наявна ціль (цілі) та пріоритет цілей системи перед цілями її елементів, тобто система має бути цілеспрямованою та мати підпорядкованість цілей підсистем головній меті її існування. Головною метою фінансового обліку є надання користувачам інформації для прийняття фінансових рішень, якій підпорядковані усі цілі елементів системи.

Альтернативність шляхів функціонування та розвитку передбачає можливість вибору та використання різних форм організації системи. Для фінансового обліку це також властиве, оскільки він на підприємстві може бути організований у різних формах.

Як видно, фінансовому обліку притаманні усі характеристики системи, пов'язані із цілями та функціями.

До другої групи властивостей системи належать структурність та ієрархічність.

Структурність виявляється як можливість декомпозиції системи на компоненти та встановлення зв'язків між ними. Що стосується фінансового обліку, то в ньому функціонально та організаційно можуть бути виділені компоненти з обліку різних видів активів, капіталу та зобов'язань.

Ієрархічність системи полягає у тому, що кожен компонент системи може розглядатись як система, а сама система може розглядатися як елемент іншої надсистеми (суперсистеми). Для фінансового обліку це властиве повною мірою, оскільки кожен компонент фінансового обліку теж є системою (наприклад, облік основних засобів є системою взаємопов'язаних елементів), а сама система фінансового обліку є елементом системи обліку загалом, яка, у свою чергу, є елементом загальної системи управління підприємством. Таким чином, характеристики системи, що пов'язані зі структурою, теж притаманні фінансовому обліку.

До третьої групи властивостей системи відносяться комунікативність, адаптивність, надійність, інтерактивність та відокремленість.

Комунікативність системи передбачає існування складної системи комунікацій із зовнішнім середовищем у вигляді ієрархії. Для фінансового обліку характерне отримання та передача інформації у зовнішнє середовище відповідно до організаційної структури та службових обов'язків робітників облікового апарату.

Адаптивність системи – це прагнення її до стану стійкої рівноваги (гомеостазу), яке передбачає адаптацію параметрів системи до змін параметрів зовнішнього середовища. Система фінансового обліку відповідає цій характеристиці, оскільки змінюється та адаптується до потреб зовнішніх та внутрішніх користувачів, а також до змін законодавства.

Під надійністю системи розуміється здатність системи зберігати свій рівень якості функціонування при встановлених умовах за встановлений період часу. Це притаманне системі фінансового обліку, оскільки вона має надавати якісну інформацію зовнішнім та внутрішнім користувачам у встановлених умовах за встановлений період часу.

Інтерактивність системи передбачає таку її організацію, при якій ціль досягається інформаційним обміном елементів цієї системи. Ведення фінансового обліку передбачає обмін інформацією між двома та більше співробітниками з метою виконання певного завдання, тому можна вважати систему фінансового обліку інтерактивною.

Відокремленість системи передбачає наявність меж між нею та навколишнім середовищем. Фінансовий облік організаційно і функціонально є відокремленою частиною обліку підприємства та системи управління загалом, тому можна стверджувати, що для нього властива ця характеристика.

Таким чином, фінансовий облік відповідає усім властивостям системи, які пов'язані з ресурсами та особливостями взаємодії із середовищем. Можна вважати, що фінансовий облік відповідає усім властивостям системи і може бути визначений через загальну категорію «система».

Підходи до визначення певного поняття з використанням в якості загальної категорії «система» розподіляються на онтологічний, який відповідає дескриптивному визначенню, гносеологічний та

методологічний, які відповідають конструктивному визначенню [14, с. 171].

Дескриптивне (описове) визначення дає можливість відрізнити системний об'єкт від несистемного, а конструктивне - побудувати систему шляхом виділення її із зовнішнього середовища. Головна відмінність конструктивних визначень полягає у формулюванні системоутворюючих ознак (наприклад, мети існування) з точки зору дослідника.

Науковий аналіз фінансового обліку вимагає розгляду цієї системи в гносеологічному та методологічному напрямку та потребує визначення чітких системоутворюючих ознак. Таким чином, виникає потреба у формуванні конструктивного визначення.

Система фінансового обліку за походженням може бути віднесена до соціально-економічних систем. Це передбачає її одночасну відповідність ознакам як соціальної, так і економічної системи.

Система фінансового обліку може належати до соціальних систем, оскільки:

- становить об'єднання людей з різними функціями та обов'язками;
- створюється та функціонує для досягнення загальної мети, що об'єднує людей для забезпечення потреб управління;
- передбачає наявність організаційної структури, яка дозволяє здійснити спільну діяльність для досягнення загальної мети.

Взаємодія людей у межах соціальної системи дозволяє інтегрувати їх діяльність, сприяє формуванню організації як єдиної цілісності, що має якісно нові властивості, які не є сумою властивостей її частин. Таким чином, система фінансового обліку як соціальна система є відносно автономною групою людей з чітко структурованою спільною діяльністю, яка функціонує для реалізації управлінських інтересів,

що обумовлені загальною метою діяльності підприємства (організації).

Як економічний утвір, система фінансового обліку також характеризується низкою ознак. По-перше, ця система має визначені межі, які дозволяють існувати автономно від інших відділів та служб і не розсіюватись у зовнішньому середовищі. По-друге, система фінансового обліку характеризується сукупністю ресурсів, що використовуються, їх якістю, потенціалом їх застосування та загальною метою об'єднання та функціонування усієї сукупності цих ресурсів.

Таким чином, система фінансового обліку як економічна система є об'єднанням сукупності ресурсів, що використовуються для досягнення єдиної мети, обумовленої загальною метою підприємства.

Зрозуміло, що соціальна та економічна сутності системи фінансового обліку нерозривно пов'язані та не можуть розглядатись відокремлено одна від одної. Неможливо досягти мети здійснення фінансового обліку без відповідних ресурсів та взаємодії людей, що здійснюють обліковий процес, а, отже, система фінансового обліку може розглядатись як цілісна соціально-економічна система, тобто така система, що створена для задоволення специфічних цілей, а саме - обробки та підготовки інформації про діяльність підприємства та його фінансовий стан для зовнішніх і внутрішніх користувачів у формі фінансової звітності.

Таким чином, у статті обґрунтовано можливість визначення наукової дефініції «фінансовий облік» через більш загальне поняття «соціально-економічна система», що вимагає підходу до досліджень фінансового обліку з використанням методів, притаманних дослідженням систем. Напрямами подальших розробок має стати визначення місця фінансового обліку у вітчизняній обліковій системі та уточнення його місці.

Список літератури

1. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні [Електрон. ресурс] : закон України від 16.07.1999 № 996-XIV із змінами / Сайт "Законодавство України" – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B1%D1%83%D1%85%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA>.
2. Бабіч, В. В. Фінансовий облік (облік активів) [Текст] : навч. посіб. / В. В. Бабіч, С. В. Сагова // К.: КНЕУ, 2006. – 282 с.
3. Бутинець, Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік [Текст] : підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів / Ф. Ф. Бутинець та ін.; під заг. ред. [і з передм.] Ф. Ф. Бутинця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП "Рута", 2009. – 912 с.
4. Лень, В. С. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика [Текст] : навч. пос. // В. С. Лень, В. В. Гливенко – 3-тє видання. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 608 с.
5. Сकिрипан, О. П. Фінансовий облік [Текст]: навчальний посібник / О. П. Скирипан, М. С. Палюх. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 407 с.
6. Основні принципи бухгалтерського обліку [Текст] / К. Д. Ларсон, Дж. Дж. Уайлд, Б. Чіанпетта. - У 2 томах. Пер. с англ., за наук. ред. Г. В. Григораш, Т. В. Герасимової. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2007. – 1336 с.
7. Райт, Ш. Дж., Фінансовий і бухгалтерський учет в международных нефтегазовых компаниях [Текст] / Ш. Дж. Райт, Р. А. Галлан; Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп – Бизнес», 2007 – 688 с.
8. Чедвик, Л. Основы финансового учета [Текст] / Л. Чедвик; Пер. с англ. под ред. В. А. Микрюкова. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 252 с.
9. Велш, Г. А., Основы финансового обліку [Текст] / Г. А. Велш, Д. Г. Шорт; Пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. – К.: Основи, 1999. – 943 с.
10. Войшвилло, Е. К. Понятие как форма мышления. Логико-гносеологический анализ [Текст] / Е. К. Войшвилло. – Изд. 3-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 240 с.
11. Бир, С. Т. Кибернетика и менеджмент [Текст] / С. Т. Бир. – М.: КомКнига, 2006. – 280 с.
12. Уемов, А. И. Системный подход и общая теория систем [Текст] / А. И. Уемов // М.: Мысль, 1978. – 272 с.
13. Черняк, Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой [Текст] / Ю. И. Черняк. – М.: Экономика, 1975. – 191 с.
14. Агошкова, Е. Б. Эволюция понятия системы [Текст] / Е. Б. Агошкова, Б. В. Ахлибинский // Вопросы философии. – 1998. – №7. – С. 170-179.

РЕЗЮМЕ

Сокольская Рената

Особенности системного подхода к определению понятия финансовый учет

Рассмотрены основные особенности использования системного подхода и логико-гносеологического анализа для определения дефиниции финансовый учет. Доказано соответствие финансового учета основным признакам, присущим системе. Обоснована возможность исследования системы финансового учета как социально-экономической целевой системы.

RESUME

Sokol's'ka Renata

The features of system approach to determination of the financial accounting definition

The main features of using system approach and logical-epistemological analysis to determine the financial accounting definition are considered. The correspondence of financial accounting to basic distinctive features of the system has been proved. The possibility to investigate the system of financial accounting as the social-economic target system is substantiated.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2012 р.